

ECKHART FERENC: A MAGYAR NEMZET RÖVID TÖRTÉNETE

magyarság, miként azt az összehasonlító nyelvészet szókincsünk legősibb részének elemzéséből kimutatta, több népréteg keveredéséből jött létre. Ezek közül a legrégebb egy a vogulokkal és osztyákokkal közeli rokonságban álló finn-ugor nép, mely már első hazájában, az Ural keleti oldalán a műveltség bizonyos fokát elérte. Halászáttal és vadászattal foglalkoztak ugyan főképen, de voltak már háziállataik is, megülték a lovat. Fejlett családi élet mellett társadalmuk a kezdetleges, vérségi kötelékeken alapuló nemzeti szervezeten túl nem fejlődött. Ismerték a tulajdon fogalmát, voltak hossz mértékeik, a tízes rendszer szerint számoltak. Ez a rokonnépek módjára bizonyára kevésbé harcias nép kétízben keveredett nyugati török (ugor) néppel. Talán már első hazájában – a Krisztus előtti I. és a Krisztus utáni V. század közti időben – leigázta egy ilyen nép, majd meg a Kaukázus vidékén, hová az V. században költöztek, történt ily több évszázadig tartó érintkezés a török ó-bolgárokkal és az alánokkal. A fejlettebb kultúrájú török néppel való egyesülés teljesen megváltoztatta az ősi népjelleget. A török elem átvette az ugor nyelvét, de gazdagította azt magasabb műveltségének számos fogalmával és átadta neki előhaladottabb szervezetét is. Ezen keveredés folytán lett a magyar nép elsősorban állattenyésztő- és földművelővé. Hadnagyaik vezetése alatt álló törzsei szorosabb összefüggésbe jutottak egymással és a nagy orosz síkságon kavargó népek közt nagyobb erő kifej-

tésre lettek képesek. A IX. században már teljesen egységes a vezető török eredetű törzséről magyaroknak nevezett nép.

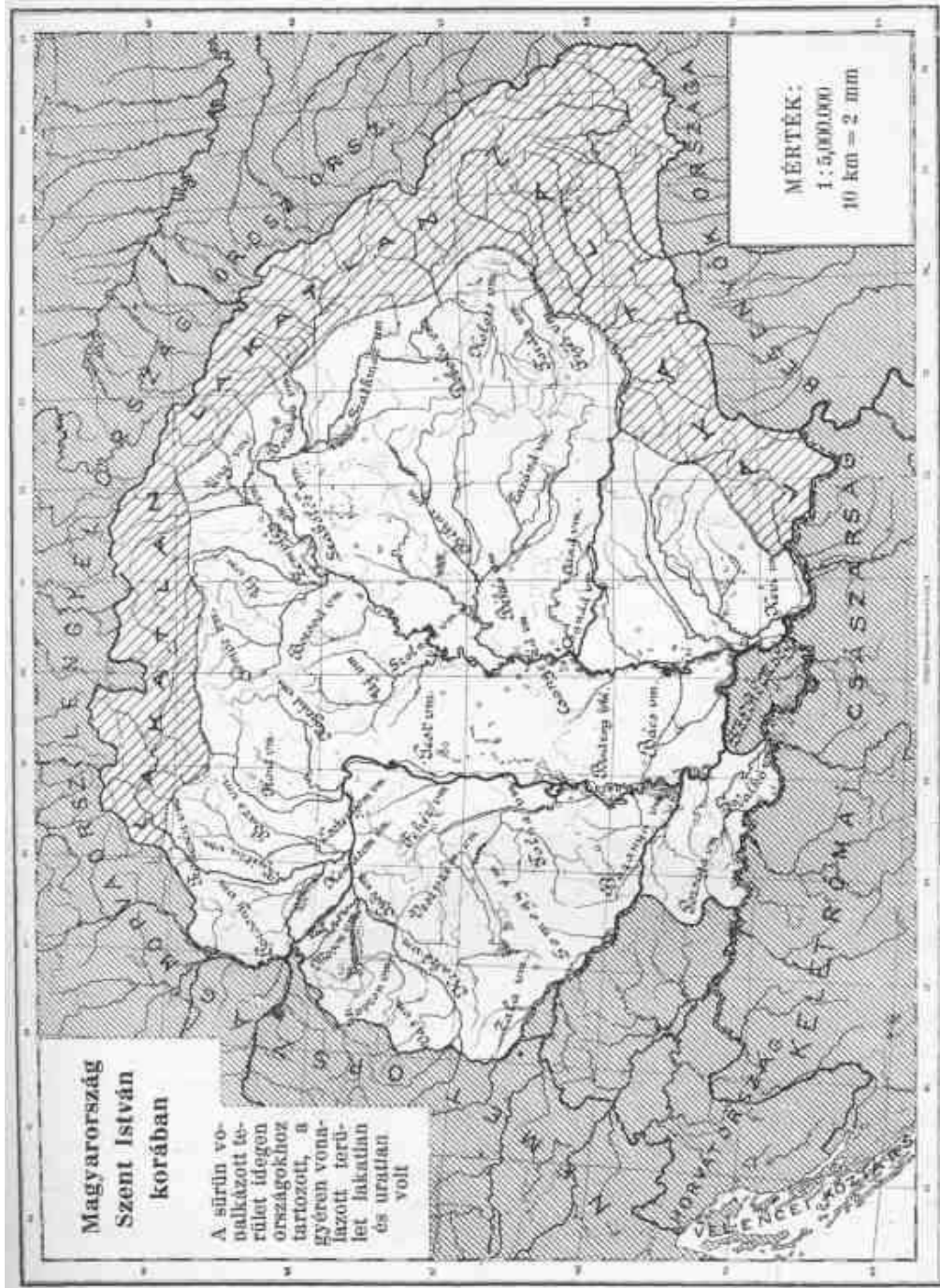
Azon nagy népmozgalmak folyamán, melyeket Nyugatázsiában valószínűleg az arabok hódításai idéztek elő, a vad, rokon besenyő nép támadása elől indult el nyugat felé a már törzsszövetségben élő magyarság, útja nem lehetett könnyű, mert a Káspi-tó és a Don közötti területet erős népek tartották megszállva. A besenyők első lökése két részre szakította a magyar népet, amelyek közül a kisebbik még a XIII. században is a Volga vidékén élt és véglegesen csak a tatárözönlésben pusztult el. A nagyobbik részt, mint héttörzsű népet a IX. század közepén már a Don és a Dnyeper közt találjuk. Itt sem volt maradásuk a besenyőktől és a szintén töröknyelvű kabarok nyolcadik törzsével egyesülve tovább vonultak nyugat felé. Vándorlásaik közben el-elportyáznak északnyugatra, a Visztula felső folyásáig és dél felé az Aldunáig s minduntalan megszakítják a kereskedelmet, mely a Balti és a Fekete tenger közt a Dnyeperen bonyolódott le. A század utolsó évtizedeiben a Dnyeper, a Duna és a Kárpátok közti folyókban gazdag síkságon, az Etelközön tanyáznak, ahol bizonyára, hogy az őket nyomon követő besenyők ellen jobban védekezhessenek, fejedelmet választanak a legelőkelőbb törzs feje, Álmos fiának, Árpádnak személyében.

Már Etelközből, hol körülbelül egy emberöltőt tölthettek, megismerték későbbi hazájukat, különösen, mikor Arnulf császár szövetségében, Szvatopluk Morvaországát pusztították (892). Újabb heves bolgár-besenyő támadás elől menekülve és védelemre alkalmas területet keresve, szálltak le a vereckei hágón a Felső-Tisza vidékére, míg más részük talán Erdély szorosain és kevésbé lakott hegyvidékén vergődött keresztül (896). Nem tudjuk biztosan, hogy a magyarok honfoglalása céltudatosan történt-e, azzal a szándékkal, hogy a birtokba vett földön állandóan megtelepedjenek, innen tovább ne vonuljanak. A foglalás és a telepedés csak fokozatosan ment végbe az új földön, mely a pásztornépnek nagyon megfelelt és ami fő, könnyen volt védhető támadások ellen. A termékeny és bővizű síkság, de különösen a dunántúli dombos vidék a gulyáknak és méneseknek jó legelőt, az ingoványok és a környező erdős hegyek embernek és állatnak kitűnő védelmet nyújtottak. A honfoglalás nem ütközött különös nehézségekbe. Nagyobb ellenállásra a magyar lovassereg aligha talált. Az ország keleti részében, a Duna-Tisza közében, a Tiszán túl, Erdélyben és a Délvidéken itt-ott szláv nemzetségekkel tarkított bolgár-török nyelven beszélő telepek voltak, melyek összefüggő államot nem alkottak, hanem bizonyára a bizánci birodalom érdekkörébe tartoztak. Nyugaton, a Dunántúlon is különböző szláv törzsek laktak, melyek azonban szintén nem tudtak magasabb fokú és állandóbb politikai szervezetre jutni.

**Magyarország
Szent István
korában**

A sűrűn vo-
nalkázott te-
rület idegen
országokhoz
tartozott, a
gyéren vona-
lazított ierü-
let lakatlan
és uratlan
volt

MÉRTÉK:
1 : 5,000,000
10 km = 2 mm

A megszállásnál katonai szempontok voltak irányadók. Törzsek és ezeken belül nemzetségek szerint telepedtek le, még pedig úgy, hogy Árpád előkelő törzse a telepedési terület közepén, a dél felé forduló Duna két partját szállta meg. Az egyes törzsek területeit, bizonyára a torzsalakodások elkerülésére is széles, birtokba nem vett övek választották el egymástól: mocsarak, pusztaságok vagy erdőségek. Az egész telepedési területet, mely a Dunántúlon kívül a Nagy- és Kisalföldet és a közvetlenül környező alacsonyabb hegyvidéket foglalta magában, félkörben a Kárpátok őserdők borította láncolatai, délen az Alduna mocsarai és a horvát hegyvidék, nyugaton az Alpések nyúlványainak erdői és mocsarak védelmezték. Ez a terület a *gyepűelve*, melyen belül mesterséges torlaszokat, *gyepűket* emeltek, nagyon megnehezítette a váratlan támadásokat. A természetes és mesterséges védőövön keresztülvezető utakat, *a kapukat* állandó őrségek tartották szemmel.

Miként a germánság nem pusztította el megszállásakor tűzzel-vassal a római kultúra eredményeit, hanem jól érezte magát a fejlettebb gazdasági viszonyok közt, úgy a magyarság, mely Déloroszország területén magasabb kultúrájú népekkel hosszas érintkezésben állott, sem hasonlítható össze a későbbi tatár hordákkal. Sok hadjáratukból magukkal hozott szolgálkikkal oly vidéken telepedtek le legszívesebben, hol már volt lakosság, mely meghódolása után szolgálkik számát szaporította és a mezőgazdasági munkát végezte a katonáskodó és vadászatra járó magyar úr részére. Legsűrűbben a legrégebb kultúrájú Dunántúlt szállták meg a honfoglalók, kik az országban talált földvárakat, de más állandó telepeket is bizonyára felhasználták védelmi központok gyanánt. A nemzetségeknek télen folyóvizek mellett volt a szállása, tavasszal meg, mikor a folyók környéke elmocsarasodott, a dombhátakra húzódtak fel. Még a XII. században is, miként őshazájukban, nyáron sátrakban laktak.

A honfoglalás korántsem jelentett egyet országalapítással és államalkotással. A régi törzsszervezet, mely csak háború idejében ismert el maga felett hatalmat, továbbra is fennmaradt. A fejedelmi hatalom a honfoglalás után meggyengült. Árpád közvetlen utódainak még a nevét sem tudjuk biztosan. A nagyszámú hadjáratok – „a kalandozások” - melyek a honfoglalás idejét sűrű egymásutánban követik, ritkán az egész nemzet, hanem többnyire csak egyes törzsek vállalkozásai voltak.

Nemcsak a környező országoknak, hanem egész Európának is észre kellett nemsokára venni, hogy új csapás jött reá a teljesen ismeretlen népben. A magyarok száguldó lovas csapatait messze nyugaton, Burgundiában és Provenceban épűgy megismerték, mint Róma és Konstantinápoly kapui előtt. A művelt Európa a Karolingok birodalmának végleges felbomlása miatt a X. században átmeneti korszakot élt át, melyben az új állami szervezetek még nem alakultak ki. A keleti frank birodalomban

a központi királyság hatalma teljesen lesülyedt és a néptörzsek különállása volt erősödőben, ami az egységes honvédelmet alapjában támadta meg. Itáliában teljes volt az anarchia, a pártok öldöklő harcban álltak egymással. Franciaországban is szétesőben volt az állam és állandó a harc a Karolingok hívei és ellenzői közt. A magyarok a honfoglalás utáni jó félszázadban seholsem találtak nagyobb ellentállással s ezért a nyugati országok gazdagsága újra meg újra felkeltette rablási vágyukat. Nyugat népei, a rómaiak örökségét átvéve a társadalmi és gazdasági fejlődésnek már meglehetősen magas fokán állottak, mikor a magyarok pusztításai évszázados kultúrájuk gyümölcseiből fosztogatták ki őket. A magyar lovasok hihetetlen gyorsasággal jelentek meg más és más vidéken és egyre távolabbi tartományokat sújtottak fegyvereik. Hogy csak néhány példát hozunk fel, 918-ban Brémát, 924-ben Páviát gyűjtik fel 44 templomával. Egy évben (926) Délnémetországot, Elzászt és Lotharingiát, Verdunt és az Ardennek vidékét, majd Felső-Olaszországot is pusztítják és végig zsákmányolják, majd átkelve az Apennineken Toscanát fosztogatják és Rómát is fenyegetik. A hadjáratok csak akkor értek véget, mikor a szomszédos német birodalomban újra megerősödött a politikai hatalom. I. Ottó nehéz fegyverzetű feudális hadseregének, mely a magyarok harcmódját már kiismerte, nem lehetett méltó ellenfele a könnyű lovashad. Augsburgnál – 955-ben – úgy látszik, a nagy nemzeti sereg oly megsemmisítő vereséget szenvedett, hogy az minden támadástól egyszersmindenkorra elvette kedvét és könnyen jelenthette volna a nemzet katasztrófáját is. A győzelmes uralkodónak azonban magasabb politikai céljai voltak, mint a kellemetlen, de immár veszélytelen szomszéd üldözése.

*

A nagy vereség után sorsdöntő kérdés volt, be tud-e illeszkedni a magyar nemzet az új viszonyokba, megtalálja-e a kapcsolatot a nyugati magasabb műveltségű népekkel, fel tud-e azok színvonalára emelkedni. Különbösen nem lett volna elkerülhető, hogy előbb-utóbb ugyanolyan sorsra jusson, mint elődei és rokonai, a hunok és az avarok, akiknek nyomuk sem maradt fenn azon a földön, mely birodalmuk központja volt. A magyarság és a nyugati népek közt a legnagyobb különbség az volt, hogy ezek már évszázadok óta fejlettebb politikai formák közt éltek s ami ezzel szorosan összefügg, a keresztény egyház tanai és páratlan hierarchiájának befolyása alatt állottak. Az utóbbinak szellemi, az előbbinek anyagi műveltségük emelkedését köszönhették. A magyarságnak szerencséjére akadtak vezetői, akik a nyugathoz vezető hidat megépítették: Árpád törzsből való Géza és fia, István.

Az utolsó fejedelem, Géza volt az, aki az ősi törzsszervezetet megtörte és bizonyára véres küzdelmekben, melyeknek csak az eredményei ismeretesek, a fejedelmi hatalmat uralkodóvá tette, politikai egységet alapított. Hogy mily céltudatosan járt el a nemzet jellegének és politikája irányának megváltoztatásában, legjobban bizonyítja az, hogy fiának a bajor herceg leányát, Gizellát nyerte meg nőül, amivel az sógora lett a német királynak s így Európa leghatalmasabb dinasztiájával került összeköttetésbe.

István folytatta atyja művét és az új fejedelmi hatalmat felhasználva, térítője lett nemzetének. Miként atyja, ő is vérrel és vassal valószínűleg meg akaratát, főleg a Gizellával bejött német lovagokra támaszkodva. Munkájában segítettek a mindenfelől összeseregülő, vértanúságra vágyó térítők, kik közül az olasz eredetű Gellért püspök volt leghívebb munkatársa a hitterjesztésben és az egyház szervezésében. Hogy minő ellenállással kellett megküzdenie, mutatja az a nagy felkelés, mely kevéssel István halála után a királyi hatalom és a keresztény egyház ellen kitört s amelyben Gellért vértanúságot szenvedett. Az utóbb szentté avatott István műve azonban, a keresztény egyház, melynek két érsekség, nyolc püspökség és több benedekrendi kolostor – köztük a pannonhalmi - alapításával adta meg szervezetét, többé meg nem ingott. A pogány lázadás csak a visszaesés rövid epizódja maradt.

Nemcsak az egyházi s ezzel a művelődési, hanem a politikai és a társadalmi fejlődést is nyugati irányba terelték István reformjai. Ennek az államalkotó munkának sem ismerjük a részleteit. A politikai fejlődésnek jellegzetességét az uralkodó túlnyomó hatalma adja meg, aminek alapja a törzsek fegyveres lenyűgözése és a király óriási terjedelmű földbirtok-vagyona. A birtokok a „*királyi megyék*”-ben csoportosultak, melyeknek élén az ispánok álltak, kik nemcsak a királyi birtokok kezelői, hanem a megyében élő szabad magyarok vezetői is voltak a hadban. István politikai szervező működésének emléke még évszázadok múlva is élt a nemzetben. Amint a frank birodalomban Nagy Károly élt a későbbi századok emlékezetében, mint minden jog és kiváltság megalkotója, épp úgy a magyarság szemében Szent István volt a törvényhozó, akire teljesen megváltozott viszonyok közt is mindenféle társadalmi szervezetet és kiváltságot visszavinni szoktak.

Egyházi és állami újításai betetőzéséül István megkoronáztatta magát (1000) s ezzel Magyarország belépett a nyugati keresztény közösségbe, így alapította meg az Árpádok királyi dinasztiáját, mely a következő háromszáz éven át vezette a nemzetet.

Az István halálát (1038) követő jó évszázadot az állandó trónviszály és az ezzel összefüggő külső és belső háborúk jellemzik. Miként a Merovingok és a Karolingok frank birodalmában az állami szervezés

nem jelentette egyszersmind a trónöröklésnek az elsőszülöttségi jog szerint bekövetkező rendezését, hanem a trónra és az országokra a magánjogi örökösödés mintájára az uralkodó összes örökösei igényt emeltek, úgy nálunk is csak évszázados küzdelem után tudott ez az elv megállapodni, melyet mindenütt az egyház tekintélye szentesített.

Hol az egyik, hol a másik trónkövetelő vett igénybe a koronás király ellen idegen segítséget s így alig néhány évvel István halála után több ízben veszélyeztették a német császárok (III. és IV. Henrik) az ország függetlenségét. A pápaság és a császárság közt lefolyt nagy küzdelem azonban nem engedte meg sem a XI., sem a XII. században, hogy a császárok tartós sikereket érhessenek el Magyarországon. Az Árpádok kitűnő politikai érzékkel tudták kihasználni a két világhatalom tusaját. Istvánnak legkiválóbb utódja, Szent László (1077-1095) eleinte IV. Henrik császárral szemben VII. Gergelyre támaszkodott. A trónon megszilárdulva azonban a pápai hatalommal szemben meg tudta védeni királyi tekintélyét és az egyházi dolgokban gyakorolt befolyását. Okos külpolitikája Magyarországot Kelet-Európa vezető hatalmává tette, úgy ő, mint utóda Kálmán (1095-1116) nemcsak megszilárdították a Szent István alapította magyar államot, hanem hódításokat is tettek. Előbbi Horvátországot csatolta az országához, utóbbi pedig Dalmáciára terjesztette ki hatalmát, anélkül hogy a magyar uralom ott végleg meg tudta volna vetni lábát. Velence minden alkalmat felhasznált arra, hogy az Adria innenső partján is uralkodjék.

A pápa és a császár megújult küzdelmében a XII. században is megálta helyét az Árpádok politikai tehetsége, mikor a császárság Barbarossa Frigyes alatt fénykorát érte el. II. Géza nagy előrelátással a császár ellenlábasaéhoz, III. Sándor pápához csatlakozott, akitől ezért nagyon előnyös jogokat kapott az egyházkormányzás terén. Ezek ugyan veszendőbe mentek, mikor a nyugati császárság szerepét, a királyi család elégedetlen tagjainak támogatását az újból felemelkedő bizánci császárság vette át és a legitim ág a szentszék támogatására szorult. Az ügyes politika azonban, melyet királyaink folytattak, a keleti birodalom hatalmi törekvéseit is meghiúsította.

A királyi hatalom ezen küzdelmekben is megtartotta erejét és a nemzet politikai életének a királyi udvar maradt a középpontja. A nyugat előkelő művelt fiai, akik a keresztes háborúk idejében jártak Magyarországon, bámulva állapították meg, mennyire különböző a politikai erők megoszlása nálunk és saját hazájukban. A király nálunk is meg-meghallgatta ugyan előkelő hívei tanácsát, de a királyi jövedelmet (pénzverés, vám-, só- és vásárjövödelem) nem osztotta meg senkivel sem alattvalói közül. Hatalma oly erős volt, hogy nem lehetett szó a legfőbb királyi hivatalok, a nádor, az udvar-, utóbb országbíró, a Horvát- és Szlavon-

országot kormányzó bán vagy a XI. század óta betelepülő Erdélyt igazgató vajda méltóságának örökletessé tételéről vagy arról, hogy a várispánságokból hűbéri birtokok alakuljanak.

Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a nemzet állami és társadalmi élete megállapodott, a Szent István létesítette formák közt megkövesedett. A XII. század folyamán az ország társadalma nagy átalakuláson ment keresztül, melyről történeti források alig tudósítanak. A XIII. század első felében a királyi hatalom mellett már más politikai tényező is kezd szerepet játszani: a birtokos nemesség, mely utóbb a vármegyékben megadott keretekben kezdi sűrűsíteni politikai erőit az átalakulással csaknem egyidejűleg fellépő nagybirtokosokkal és a királlyal szemben is. Megindul nálunk is a küzdelem a korona és a rendek közt, mely viszonyainkat mindinkább hasonlókká tette a nyugati államokéihoz. Megkezdődik a rendi Magyarország viszontagságos történetének kettős arculatja, mely gyenge királyok alatt a rendi kiváltságok emelkedését, virágzását, de az ország tekintélyének sülyedését, erőskezü uralkodók alatt meg a rendek hatalmi állásának megrendülését, másfelől azonban az ország külpolitikai súlyának öregbedését mutatja.

A rendi Magyarország kifejlődése idejéből való az aranybulla (1222), a nemesség nem sok ideig tartó túlhatalmának kifejezője. Mikor II. Endrét, ki a rendeknek, különösen az egyház növekvő hatalmának többször engedni volt kénytelen, fia, IV. Béla (1235-1270) váltotta fel, fordul a kocka s újból a királyi hatalom lép előtérbe, mely visszazedi régi erőforrásait, a várbirtokokat. A király ezen törekvései közben özönlötték el Magyarországot egészen váratlanul a mongolok hadai (1241). A kegyetlen pusztai nép vad rohamának a nemzet nem tudott ellenállni, mert kevés volt a vár és a megerősített város. Csak a tatár főkhán halálának köszönhető, hogy az Árpádok egész kulturális munkája nem semmisült meg. Az újjáépítés, az ország védelmi szervezetének átalakítása rövid idő alatt megtörtént. Várok emelkedtek, melyek fentartására csak a nagybirtok volt képes. Alig múlt el a tatárjárás óta egy emberöltő és a magyarság, melyről nyugaton azt hitték, hogy elpusztult, újból fontos tényező lett az európai politikában. IV. László, Béla unokájának kardja döntötte el Habsburgi Rudolf német császár és az országát nagy hatalomra emelő Ottokár cseh király küzdelmét a morvamezei csatában (1278), mely a Habsburgoknak megszerezte az osztrák hercegséget, későbbi nagy birodalmuk magvát.

Az Árpádok nemzeti dinasztiaja, melynek utolsó sarját, III. Endrét 1301-ben vitték sírba, nemcsak külpolitikájával és az állam megszervezésével szerzett elévülhetetlen érdemeket, hanem az ország betelepítésével és benépesítésével is. Csaknem három évszázadon át a szükségnek megfelelően tolták ki királyaink északnak és keletnek az ősi védelmi határt,

melynek őrei nemcsak magyarok, hanem a veszedelmes nyugat felé már a XI. században betelepített besenyők, a keleti végeken meg a székelyek voltak. A keleti rokonnépeken, így a kunokon, jászokon kívül, melyek a magyar fajiságot erősítették meg, más népek letelepedését is előmozdították az Árpádok. Nyitra vidékéről húzódott északkelet felé a tót lakosság, mely csak a XIII. század derekán érte el északon az ország természetes határait. A XII. században történik említés az első oláh telepekről, de csak a XIV. században folyt nagyobb arányban e pásztornép betelepítése, így a tótok, mint az oláhok erdőirtásra összegyűjtött telepes csoportokban kaptak földet „soltészaik”, illetőleg „kenézeik” vezetése alatt, csekély adózási és bíraskodási kiváltságokkal. Már a XIV. században megkezdődik a telepeket vezető családoknak a magyarságba való beolvadása olyképen, hogy a telep a nemességre emelt családok birtokába megy át, a telepesek pedig a magyar jobbágysággal egy sorsra jutnak. A XIV. században telepedtek be Mármaros ruténjei is.

E népeknél többet köszönhet a magyarság a nyugati, nagyobb műveltségű bevándorlóknak, első sorban a németeknek. Mikor a XII. században a német birodalom túlnépes, háborúktól nem sokszor sújtott nyugati részéből, a Rajna vidékéről megindul a nagy vándorlási hullám, mely előnti az Elbán túli szláv vidéket, megerősíti a csehországi németiséget és délen Bozenig ér el, a magyar királyok is megnyitják az ország kapuit a szorgalmas jövevényeknek. E gyarmatosok egy része a Szepességben, a másik Erdély keleti és déli részén szép és évszázadokon át megőrzött kiváltságokkal felruházva, nyert a kultúrának új területeket. Vallón telepedés is nagyon korán megállapítható Magyarországon. Nem egy városunk ősi lakosságát, úgy látszik, ők alkották.

Mindezek a telepek csak tarkították, de meg nem változtatták az ország lakosságának túlnyomóan magyar jellegét. Egykorú kútfők igazolják, hogy a XIV-XV. században az országot dél felé egészen a Duna és a Száva vonaláig, Horvátországnak a mainál jóval kisebb területét kivéve, színmagyarság lakta, épígy Erdély túlnyomó részét és Felsőmagyarországot is, hol a liptói és a túróci fensíkon is megtaláljuk a magyar telepeket.

*

Az utolsó Árpádok gyenge uralma alatt megrendült királyi hatalmat a feltörő és az országot már szétbontással fenyegető oligarchiával szemben az Anjouknak női ágon az Árpádoktól leszármazó családja állította helyre. I. Károly (1308-1342), ki főleg a pápai támogatásnak köszönhetette a trón elnyerését, erős kézzel családjának lekötött új arisztokráciát

létesített a régi oligarchia megsemmisítése után és kitűnő pénzügyi politikával, valamint a honvédelem nápolyi mintára való újjászervezésével fiát és utódját, Nagy Lajost (1342-1382) képessé tette arra, hogy Magyarországot újból nagyhatalommá emelje, melynek Európa keleti részében döntő szava volt. A dinasztikus háborúk, melyeknek célja volt a nápolyi királyságban a magyar Anjouk trónigényeit megvalósítani, eredménytelenül végződtek ugyan, de Nagy Lajosnak sikerült Genua szövetségében a büszke velencei köztársaságot legyőzni és Dalmáciát újra Magyarországhoz csatolni. Sokkal fontosabbak lehettek volna a Balkánon tett hódításai, hol a bánságok és melléktartományok egész sora volt hivatva az országnak védőövéül szolgálni. Mivel azonban Lajos – a középkori lovagfejedelem típusa – a Balkánon, mint hittérítő lépett fel a keleti egyhazzal és a fejét felütő eretnekséggel szemben, a hódítások nem lehettek tartósak. A nyugati műveltségű magyar uralom nem tudott gyökeret verni ott és csak addig tartott, míg a hatalmas király erős kardjára támaszkodhatott. Nagy Lajos idejében jutott Magyarország első ízben dinasztikus kapcsolatba más országgal. Lajost a lengyel rendek anyai nagybátyja, a lengyel király halála után uralkodójuknak ismerték el.

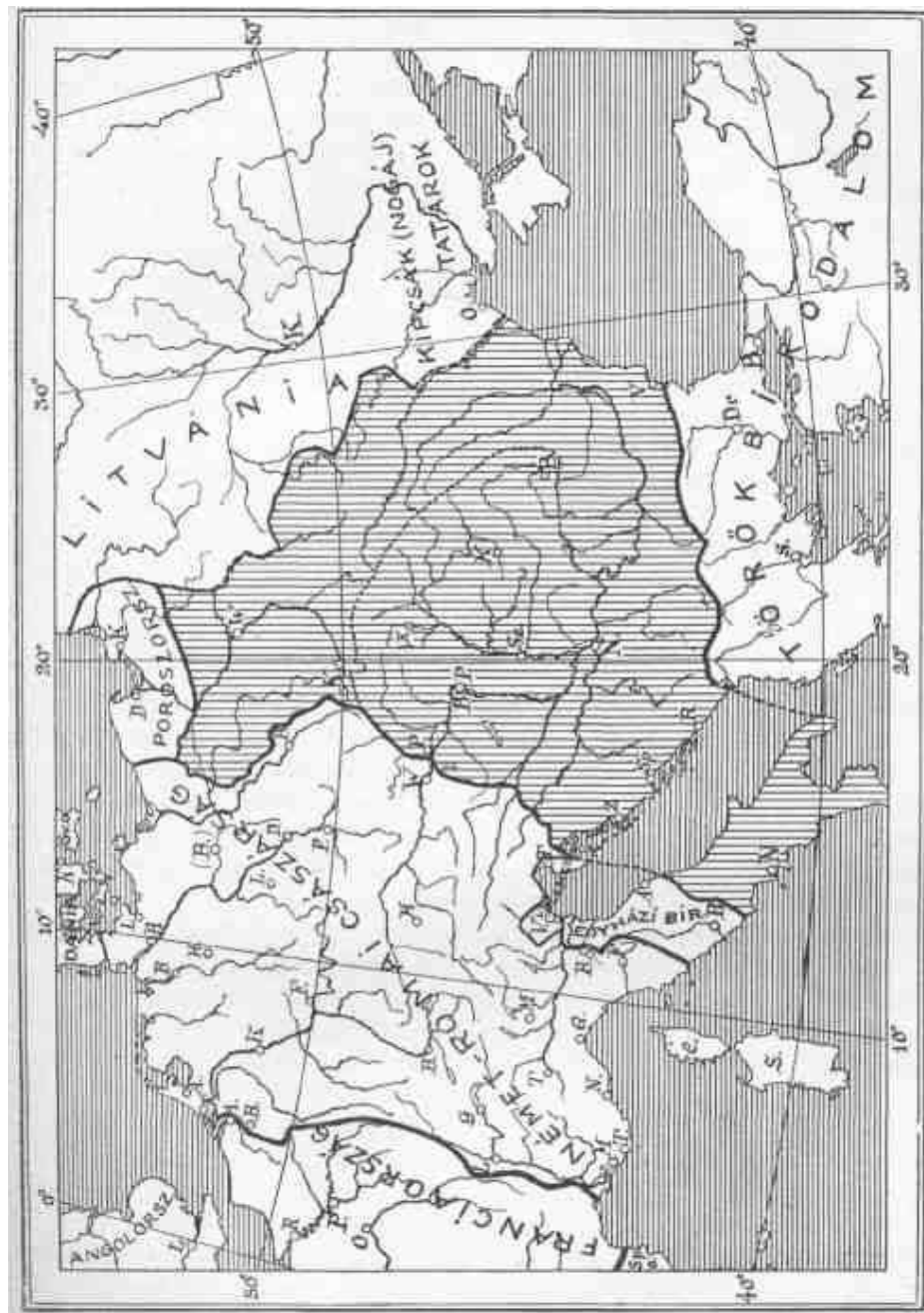
Dinasztiája tekintélyének növekedésénél sokkal nagyobb hatással voltak a későbbi fejlődésre azok az intézkedések, melyekkel Lajos a rendiség hatalmának alapjait szilárdította meg. 1351 óta törvény is korlátozta a nemes embernek birtokai felett való szabad rendelkezési jogát nemzetsége javára és törvénybe iktatta a korona örökösödését a nemzetség megszakadása esetében (ösíség). A legalsóbb néposztály, a jobbágy-ság anyagi szolgáltatását a honvédelemre kötelezett birtokos nemességgel szemben ezentúl országszerte szigorú kulcsban, a kilencedben állapította meg a király. A rendi tagozódásnak egész Európában uralkodó formája ebben az időben állandósult nálunk is anélkül, hogy a magyarságnak ideje és ereje lett volna azt kelet felé tovább plántálni. A kulturális fejlődés is teljesen megegyezett a nyugati népekével. Nálunk is gyönyörű templomok és kolostorok, erős várak és pompás paloták emelkedtek, melyeket csak a jobbágyok ingyenes robotja és fuvarja mellett lehetett megalkotni.

Az Anjouk nem alapítottak dinasztiát s a következő évtizedekben többször megisméltődött annak a szüksége, hogy a rendek az üresen maradt trón betöltéséről gondoskodjanak, illetőleg az elhunyt uralkodók rokonai közül egyiknek vagy másiknak trónutódlási jogát elismerjék. Hogy ez pártküzdelmekre, új oligarchia kialakulására és a rendi kiváltságok túltengésére vezetett, az természetes volt. Az új királynak engedményeket kellett tenni főleg a befolyásos, amúgy is nagyhatalmú rendekkel szemben. Nagy Lajos veje, Zsigmond (1387-1437), aki hosszas küzdelem után szilárdította meg trónját, Csehország királya is volt s utóbb

a német császári koronát is elnyerte. A dinasztikus kapcsolatok Magyarország sorsára egyre károsabb befolyással voltak. A király távolléte miatt az ország nagyon gyakran nélkülözte a nagy tekintélyt, melyre a rendiség kinövésével szemben ugyancsak szüksége lett volna. Az uralkodónak egyéb országaiban követett politikája csak szaporította a bajokat. Eltekintve attól, hogy a cseh husziták és királyuk küzdelme folyamán Felsőmagyarország jelentős része a harcias eretnekek zsákmánya lett, akik onnan évtizedeken át sem voltak kiűzhetőek, az ország védelmét is elhanyagolta új, hatalmas külső ellenséggel szemben. Magyarországon éppen akkor bomlott fel a rendi katonai szervezet, ami különben nyugaton is megtörtént, mikor a határokon új, katonai alapokon nyugvó, hódító hatalom lépett fel: a török.

A XV. század első felében kezdődik meg ez a nyugati civilizáció veszedelmes ellenségével folytatott küzdelem, mely háromszáz éven át a magyar nemzet sorsa lőn. Az egyenlőtlen harc már kezdetén katasztrófára vezethetett volna, ha nem támad a nemzetből hős: Hunyadi János, aki nagy hadvezéri tehetségével pótolta a hadi szervezet hiányait. Hunyadinak jobbára csak saját birtokai és a közvetlenül fenyegetett vidékek katonai erejével sikerült nemcsak a határokat megvédeni, hanem olyan csapásokat is mérni a félelmetes törökre, így különösen 1456-ban Belgrádnál, hogy azok még a kedvezőtlen viszonyok között is megmutatták a nyugati magyar fölényét a keleti barbár támadással szemben, melynek súlya alatt a balkáni népek államai rövid idő alatt összeomlottak.

Hunyadi János érdemei, ki mint kormányzó néhány évig az ország élén is állott, adták meg az erkölcsi alapját annak az akciónak, mellyel a köznemesség a Hunyadi család óriási anyagi erőforrásaira is támaszkodva, fiát, Mátyást (1458-1490) királlyá választotta. Ő volt az utolsó nemzeti királyaink sorában, aki a királyi hatalom tekintélyét újra fel-emelvén, a rendekkel, főleg a nagyurakkal szemben érvényesíteni tudta a nemzet érdekeit. Hatalmának alapja a zsoldos hadsereg volt, melyet Mátyás a husziták leverése után először ezek soraiból kezdett szervezni. Ennek, valamint nagyfényű, olasz mintára berendezett udvarának eltartására adókat szavaztatott meg s alatta teljesen nyugati példák hatása alatt megkezdődik a rendi alkotmány aláásása. Az ország ezen intézkedések és az igazságszolgáltatás szigorúbb megszervezése folytán azon az úton volt, hogy modern nemzeti állammá fejlődjék. Tekintélye külpolitikai vonatkozásban is helyreállott. Külső és belső súlyát akár XI. Lajos Franciaországával hasonlíthatnók össze. Mátyás király nagy hatalmát azonban nem a keletről fenyegető veszély végleges elhárítására, hanem nyugati hódításokra használta fel. Cseh- és Lengyelország, valamint III. Frigyes császár ellen viselt hosszú harcaiban Morvaországot, a gazdag Sziléziát és az osztrák hercegség nagy részét Béccsel együtt

Nagy Lajos magyar király birodalma, legnagyobb kiterjedése idején (1347—1351)

elfoglalta, míg a török ellen csak egy-két hadi vállalatot intézett, azokat is inkább kapitányai vezetése alatt.

Mátyás birodalma halála után, mivel nem volt törvényes fiúörököse, hamarosan összeomlott. A rendek, kiknek vezetői Mátyásnak köszönhették felemelkedésüket és gazdagságukat, tudatosan gyenge uralkodót, Csehország királyát, Jagelló Ulászlót ültették a trónra. Az ő és fia, II. Lajos uralma általános politikai és társadalmi sülyedés kora, mely feltartóztathatatlanul vezetett a nemzeti katasztrófa felé. Mialatt a nagyurak, egyháziak és világiak egyaránt a legkíméletlenebb eszközökkel páratlan hatalomra és gazdaságra tettek szert, a király és az ország állandóan pénzügyi válsággal küzdött, melynek következménye Mátyás hadseregének szétzülése és az ország védelmének folytonos gyengülése volt. Még a török határon levő végvárok jókarban tartásáról sem tudott gondoskodni a király, akire a rendek szokásos önzésükkel az ország védelmét bízták. Nem kevésbé bomlasztó hatású volt, hogy a királyi hatalom nem tudta a rendiség keretén belül az egyensúlyt fenntartani. A főnemesesség és a köznemesség küzdelme egyre szenvedélyesebb, az alsó néposztályok elnyomása egyre súlyosabb lett, a XVI. században beállott nagy gazdasági változások miatt is. A rendek önző elnyomása az Alföld számos nagyközségével szemben adta meg az indító okot az alsó néposztály véres felkelésére (1514), melynek kegyetlen elnyomása teljesen jogtalanná tette „a nyomorult adózó népet” és a társadalmi ellentét ép a legnagyobb külső veszély idején vált áthidalhatatlanná.

A belső állapotok züllesztésével lépést tartott a külpolitikai helyzet állandó rosszabbodása. Magyarország lett csakhamar azon nagy küzdelemnek színterévé, amelyet az európai hatalmak, elsősorban Franciaország a török szövetségben a Habsburgok új világbirodalma ellen megindított, azon családi összeköttetések folytán, mely a Jagellókat a Habsburgokhoz fűzte. A mohácsi síkon dőlt el a nemzet sorsa (1526). Az összecsapás a töröknek döntő győzelmet hozott. Máskor is vesztett a magyarság háborúkat, de egyik vereségnek sem voltak oly katasztrófális következményei, mint a mohácsinak. Nem a király, II. Lajos és az ország vezetői nagy részének pusztulása tette végzetessé a vereséget, hanem az, hogy utána ép akkor szűnt meg az ország egysége, mikor a nemzet összetartására a török világhatalom folyton megismétlődő támadásaival szemben a legnagyobb szükség lett volna.

A rendek nagyobb részét alkotó nemzeti párt, mely már 1505-ben elhatározta a Rákoson, hogy okulva Ulászló uralmán, idegent nem fog többé királlyá választani, az ország leggazdagabb főurat, Szapolyai Jánost emelte a trónra, míg az özvegy királyné, Mária körül csoportosuló párt annak fivéréhez, Habsburg Ferdinándhoz csatlakozott, azon reményben, hogy ezzel nemcsak Ferdinánd országainak, Csehországnak

és az osztrák örökös tartományoknak fegyveres segítségét, hanem testvérének, V. Károlynak, a spanyol-német világbirodalom urának teljes támogatását is biztosítja Magyarországnak a török ellen viselendő küzdelemben. Megindult a harc a két király között, kik az ország érdekeinek feláldozásával is iparkodtak maguknak híveket szerezni. Hatalmaskodásokban, az igazságszolgáltatás szünetelésében, a szegényebb néposztályok elnyomásában ez a kor túltett még a Jagellókén is. Az oligarchiák túlnyomó befolyásra tettek szert. Ferdinánd 37 megyéjében a földbirtok 79 százaléka volt a nemesség kezén és ennek 45 százalékán 11 család osztozott. Ferdinánd és híveinek helyzetét nagyon megnehezítette az, hogy ismételt ígérek ellenére sem tudott olyan segítséget szerezni bátyjától, mellyel a török ellen döntő sikert lehetett volna elérni. Szolimán szultán természetesen János királyt, majd ennek halála után fiát, a kiskorú János Zsigmondot támogatta. A pártküzdelmek eredménye persze az ország ellenállóképességének csökkenése és a török végleges hódítása lett. 1541-ben Budavára is a szultán kezére jutott s kezdetét vette a másfél százados török uralom.

*

Buda elestével kezdődik a magyar történelem legszerencsétlenebb korszaka. A nemzeti élet egysége megszűnt s az ország másfél századon át három részre oszlott. Az idegen dinasztianak a „királyi Magyarország” területe, mely az egyre keskenyedő nyugati sávból és Felsőmagyarországból állott, nem nyújtott elég erőforrást a török elleni küzdelemre. Királyaink nyugati, gazdagabb országaik jövedelméből pótolták a hadviselés költségeit és látták el jó részben a megmaradt magyar terület, mint ezen országok bástyájának védelmét. Az ország legfontosabb dolgaiban, a pénz- és hadügyben *így* hát az uralkodó székhelyén, Bécsben működő kormányshékek intézkedtek, melyeknek a magyarországi hatóságok alá voltak vetve. Miként a XVI. században már mindenütt, a Habsburgok monarchájában is kialakult az uralkodó mellett központi hivatalsszervezet, mely azonban nálunk idegenekből állott, mert a dinasztia is idegen maradt. A rendi alkotmány ugyan megmaradt, de a rendiség tényleges befolyása az ország ügyeinek vezetésében egyre csökkent.

Az ország középső és gazdaságilag fontosabb része a török sorvasztó uralma alatt állott, melyet a budai basa gyakorolt. Legnagyobb kiterjedését a visszafoglalás előtt a XVII. század második felében érte el. A török uralom kísérő jelenségei nálunk is ugyanazok voltak, mint mindenütt a nagy birodalomban: gazdasági és kulturális süllyedés és elnéptelenedés, melyeket a végeken nagyon súlyosbított az örökös hadviselés. Különösen az irreguláris csapatok, a tatárok már a XVI.

században több ezer községet pusztítottak el. A rabszíjra fűzött magyarok ezrei hagyták el az országot egy-egy hadjárat után. A végeken folyó állandó harc, bár a magyar vitézség és katonai erények legszebb példáit teremtette meg, nagy területek lakosságát tette földönfutóvá. A törökkel versenyre kelt a harácsolásban, a föld népének kiszípolozásában a védelemre hívatott idegen zsoldos katonaság, melyet a királyok nem győztek rendesen fizetni s mely az agyonsanyargatott nép vagyonián kártalanította magát azonkívül, hogy a nyári hat-hét hónapban tett szolgálata ideje alatt az egész évre valót is iparkodott megszerezni. Így pusztultak el s mentek gazdaságilag tönkre oly területek is, melyek nem tartoztak a török birodalomhoz. A tizenöt éves török háború idejében (1592-1606) különösen nagy arányokat öltött a romlás. 1594-ben 34 megyében még 161.527 adózó házat írtak össze, hat évvel utóbb már csak 68.324-et. A romlás, az elszegényedés nemcsak a hadszíntéren volt óriási, hanem az ország legészakibb vidékeire is kiterjedt.

Az ország keleti része, Erdély néhány környező vármegyével legtovább tudta megőrizni jólétét. Ott a magyarság kisebb, életképes állama alakult ki. Fej élelmei a szultán adófizető hűbéresei, kik nagy nehézségek közt is önálló külpolitikát folytattak. A királyi Magyarországgal való egyesülés gondolata állandóan foglalkoztatta úgy az erdélyieket, mint a Habsburg-dinasztiát. Nem egyszer meg is valósult az rövid időre, de sohasem volt fentartható a török birodalom fojtogató túlhatalmával szemben.

A politikai megoszláshoz a vallási szakadás is járult, mely az amúgy is meggyengült magyarságot még alkalmatlanabbá tette nagyobb erőfeszítésre, a török iga lerázására. A reformáció hatalmas szellemi mozgalma a külföldön, Németországban tanuló ifjúság közvetítésével a XVI. század első felében nagyon gyorsan elterjedt Magyarországon is és volt idő – a század végefelé, – mikor az ország túlnyomó részben protestáns volt. Luther tanai az erdélyi szászok közt és a felvidéki németiségben és tótságban, valamint a Dunántúlon találtak megértésre, míg Kálvin vallásának a tiszavidéki és az erdélyi magyarság hódolt meg, hol az unitáriusok szektája is gyökeret tudott verni. A török pártfogolta a protestantizmus elterjedését, mert a katolikus egyházban a Habsburgok támaszát látta. A XVII. század elején azonban nálunk is nagy erővel indult meg a katolikus egyház ellenakciója, melynek legnagyobb sikerű vezére Pázmány Péter volt. Eredményeképp a királyi Magyarország rendjeinek túlnyomó része visszatért ősei hitére. Az udvar teljes erővel támogatta a mozgalmat s így nálunk is vallásháborúk töltik be a XVII. század első felét, melyekben a protestantizmus kardját a keleti magyarság, főleg Erdély forgatta a dinasztia ellen. Bocskay István nyitotta meg a háborúk sorát, ki a bécsi békében (1606) törvényesen biztosította a magyar protestánsoknak

a szabad vallásgyakorlatot. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelmek követték, kik a külföldi protestánsokkal kötött szövetségben gyors hadi sikereikkel megmutatták, hogy mily erőkifejtésre képes a nemzeti abszolutizmus még oly kis államban is, minő Erdély volt. Az a körülmény, hogy az idegen dinasztia idegen hadserege és a Bécsben székelő idegen hatóságok túlkapasai ellen folyt a harc, ezen dinasztikus és vallási háborúkat nemzeti és szabadságharcok jellegével ruházta fel a magyarság szemében.

Mivel a Habsburgok erejét hosszú ideig a német birodalomban is a vallásháborúk kötötték le s mivel a magyarság nagy része nagyobb ellenséget látott a németben, mint a törökben, a török hódítás elleni harc gondolata hosszú ideig háttérbe szorult. A harmincéves háború befejezése után megkezdődött az osztrák örökös tartományokban az abszolutizmus egocentrikus berendezkedése, mely mindenütt az államhatalom és a nemzetiség megerősödésével járt. I. Lipótnak (1657-1705) és tanácsosainak Magyarországon is hasonló célok lebegtek szemei előtt, melyek megvalósítása annyival is könnyebbnek látszott, mert Erdély, a rendi ellenállásnak főforrása, ez időtájtban II. Rákóczi György oktalan politikája folytán mélyen lesúlyedt. A porta parancsára tatár hordák semmisítették meg Erdély és Magyarország keleti részeinek ősi kultúráját, jólétét. A XVII. század második felében ott is bekövetkezett az a pusztulás, melyet Magyarországon jobbra már a XVI. elvégzett. Ez újra figyelmeztette a nemzetet a törökkel szemben teljesítendő kötelességére, melynek Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér volt leghathatósabb szószólója. A magyarság és a dinasztia érdekei azonban még sokáig nem tudtak találkozni a legfőbb magyar politikai célban, a nemzeti egység elérésében. Az ország még *egy* emberöltőn át nyögte a török igát s mialatt a nyugati országok, kihevervén a vallásháborúk következményeit, az abszolutizmus merkantilista politikájának hatása alatt a gazdasági és szellemi fellendülés korszakát éltek, nálunk a sorvadás egyre mélyebb barázdákat vájt a nemzeti élet mezejébe. Míg Parisban pompás színházakban balettekben gyönyörködtek, nálunk a végeken asszonyainkat hurcolta rabságba a török.

Mialatt a Habsburgokat XIV. Lajos növekvő hatalma elleni küzdelem kötötte le, Magyarországon megindult a harc az abszolutizmus törekvéseivel szemben, mely nemcsak a rendi alkotmányt, hanem a protestánsok vallásszabadságát is megtámadta. A dinasztia és a magyarság jó részének küzdelme, mely a török támogatásában is részesült, a magyarság két részre való szakadása, a kuruc és a labanc ellentét akkor volt legélesebb, mikor a török sikertelen támadása, melyet Bécs ellen intézett, figyelmeztette az uralkodót arra, hogy kelet felé könnyebben érhet el sikereket, mint nyugaton. Egész Közép-Európa föleszmélt végre a keresztény szolidaritásra és az ország felszabadítására sietett. A brandenbur-

giak és a bajorok épúgy áldoztak életükkel Buda visszavívásáért (1686). mint a magyarság, mely túlnyomó részében felejtve minden ellentétet, áldozatkészen vett részt a felszabadítás nagy történelmi munkájában. A század végéig tizenhat éves háborúban (1683-1699) az ország lerázta a török uralmat s Savoyai Jenő herceg rendkívüli hadvezéri tehetsége visszaállította Magyarország történelmi határait. A császári hadsereg győzelmei folytán Erdély is a Habsburgok hatalmába került, habár alkotmányjogilag továbbra is megtartotta különállását. Noha más nagy területeket is, így a „Bánságot”, melynek fogalma ekkor keletkezett, és a „katonai határőrvidék” hosszú övét elszakították az ország testétől és egyenesen a bécsi hatóságoktól tették függővé, a dinasztia megvalósította a küzdelmekben kimerült nemzet legfőbb óhaját: az ország régi területe újból egyesült a magyar korona viselőjének fenhatósága alatt.

A dinasztíának ez a nagy érdeme még jobban túlsúlyra juttatta hatalmát a rendekkel szemben s nem csodálkozhatunk azon, hogy a központi kormány, félretéve a nemzeti érdekeket az egységes birodalmi szervezet megvalósítására és az ország elnemzetlenítésére törekedett. Súlyos adóterhek, a nagy nyomor, mely a városi lakosságot is elérte, a császári generálisok hihetetlen zsarolásai és kegyetlenkedései, az újra lábrakapó vallási elnyomás és nem utolsó sorban a kedvező külpolitikai helyzet adták II. Rákóczi Ferenc kezébe a fegyvert (1703-1711). Az utolsó felkelés sikere a fennálló erőviszonyok mellett csak addig tarthatott, míg a császári hadsereget teljesen lekötötte a nagy háború, melyet a Habsburgok XIV. Lajossal a spanyol örökösödés miatt viseltek. A nyugati harctéren aratott győzelmek a magyar felkelés sorsát is eldöntötték, mely utoljára próbálta meg az új életre keltett, különálló erdélyi fejedelemségre építeni a magyarság nemzeti létét. A szatmári béke (1711), melyet magyar generális kötött a kurucokkal, fejezte be azt a korszakot, mely a legnagyobb pusztítást végezte a nemzeti értékekben s amelynek káros következményei soha többé nem voltak jóvátehetőek.

*

A kuruc-labanc hadak pusztításai, melyek csak harácsolásból éltek és a felszabadító háborúk, melyek mindkét részről nagy seregeket mozgattak meg, elvégezték a rombolásban azt, amit az előző korszakok még hátrahagytak. Az előbbieken folyamán Felsőmagyarország is tönkrement, az utóbbiakban még az a lakosság, az a vagyon is elpusztult, melyet a török uralom az Alföldön megkímélt. A városi lakossággal a bányászat és az eddig sem jelentékeny kereskedelem romlott le véglegesen, a föld népének futása folytán meg, melyet a pestis és egyéb állandóan dühöngő járványok is tizedeltek, a földművelés alá vett területben állt be lényeges

visszaesés. Mint minden gyér lakosságú területen, az állattenyésztés lett újból a főfoglalkozás. Hevesben például a népesség a kuruc korban csaknem felére csökkent, úgyszintén a művelés alá eső terület is. A török kiűzése után Bács-Bodrogmegye lakossága csak 31.000 főnyi volt, az Alföld három termékeny megyéjében, Békés-, Csanád- és Csongrádban meg együttvéve 20.000 ember lakott. A török hódítás és a belső háborúk a nemzetet annyira visszavetették fejlődésében a nyugati népekkel szemben, melyekkel a középkor végén teljesen egyenlő fokon állott, hogy azokat többé elérni nem tudta. Legnagyobb bajunkat, mely végeredményben az új katasztrófához vezetett, azt, hogy az ország nemzeti egységét elvesztette, túlnyomó részében szintén a török hódoltság korának a rovására írhatjuk.

A magyarság sokkal többet szenvedett, sokkal nagyobb mértékben pusztult ez idő alatt, mint az országban lakó egyéb népek. A török és tatár hordák pusztításai, az idegen zsoldosok rablásai inkább sújtották az Alföld és a termékeny dombos vidék lakosságát, mint a hegyvidéket. Erdélyben is inkább a termékeny folyóvölgyek és a földművelésre alkalmas területek népességét, a magyarokat tizedelték meg, mint a havasok lakóit. A török kiűzése után gyors telepítés lett a kormányzat feladata, hogy a visszakerült óriási területek újra termeljenek és adózzanak. A telepéseket úgy a korona birtokait kezelő kamara, mint a többi nagybirtokosok onnan vették, ahol a nép felesleges volt, az ország hegyes vidékeiről, de különösen külföldről. A magasabb műveltségi fokon álló német elemek betelepítése különösen az említett kincstári szempontból nagyon érthető. Ekkor, a XVIII. század folyamán, jöttek létre Tolna-, Baranyamegye, Buda környékének, valamint a Bácskának és a Bánságnak német telepei, melyeknek az ország gazdasági talpraállása sokat köszönhetett. Inkább ez a szempont, mint az ország szándékos elmagyartalanítása lebegett a bécsi kormányzások szemében. Nagy belső vándorlás is ment végbe. Az Alföld körül lakó magyarság a sík területre vándorolt, míg helyét a tótság, keleten, meg délkeleten a románság foglalta el, mely már a török hódítás korában erdélyi feleslegével megülte a pusztuló magyarok helyett az Alföld peremét és az erdélyi folyóvölgyek egykor színmagyar területét. Erdélyben meg a hajdan kizárólagosan szász területen is egyre jobban elterpeszkedett, mely népmozgalom már a XV. századtól kezdve szemmel kísérhető. De az Alföld szívébe is bocsátott ki nagy rajokat a felvidéki tótság és a rácság, melynek betelepődése szintén már a török uralom alatt kezdetét veszi, legerősebb hulláma azonban a felszabadító háború idejében borította el Dél-Magyarország széles sávját. I. Lipót messzemenő egyházi autonómiával ruházta fel őket és ezzel, meg a határőrvidék különállásával kezdettől fogva táplálékot nyertek elkülönzési törekvéseik. Mindezek az intézkedések két-három emberöltő alatt

megtermettek gyümölcsseit. Az Alföldön, hol a felszabadulás után több mérföldnyi járásra nem volt falunak nevezhető telep, így például Békésben és Csongrádban, a század végén virágzó, gazdag községeket találunk; Bács-Bodrogszemélye és a „Bánság” mocsaras és teljesen műveletlen területe meg az ország magtárává vált. Bács-Bodrogszemélye lakossága e században 31.000-ról 227.000-re, a Tisza-Maros szögéé meg 45.000-ről 774.000-re emelkedett. A magyarság arányszámát persze lényegesen csökkentette e vidékeken az idegenek bevándorlása.

Nemcsak nemzetiségi, hanem szociális szempontból is károsak voltak a török kor következményei. A telepítés feladatait és a mezőgazdasági kultúra emelését csak a nagybirtok végezhette el nagy anyagi eszközökkel. Ekkor alakul ki a föld megosztásának másutt nem található aránya a nagybirtok javára. Az udvar óriási birtokokat adományozott el idegeneknek, de magyaroknak is. Hadvezéreket, hadiszállítókat, de kegyenceket is magyar földdel jutalmazott, elégitett ki a fölszabadulás utáni évtizedekben. Még többet vásároltak meg idegen vállalkozók, de birtokoscsaládok is a XVIII. század második felében az állandóan pénzügyi zavarokkal küzdő kamarától.

A nagy átalakulás, mely a XVIII. századot jellemzi és az országot hatalmas lépésekkel vitte előre, a rendi alkotmányos szervek közreműködése nélkül jött létre. Országgyűléseket csak nagyritkán hívtak össze. Ezek jelentősége a bécsi központi kormányzások mellett már teljesen eltörpült. A magyarországi kormányzati szervek: a III. Károly (1711-1740) idejében újjászervezett kancellária, a helytartótanács és a már a XVI. század óta fennálló kamara egyedül a királynak felelős intézmények voltak és a bécsi hatóságoktól függték. A dinasztia hatalmi állását legjobban kifejezésre juttatja az, hogy a rendek 1687-ben törvénybe iktatták a Habsburgok fiágának örökös királyságát, melyet 1723-ban a Pragmatica Sanctiónak nevezett törvényben a leány ágra is kiterjesztettek. Ebben a törvényben először van elismerve, hogy az országot az örökös tartományokkal a közös uralkodócsaládon kívül a közös védelem érdekei is összefűzik. Mária Terézia (1740-1780) trónját a rendek a kitört örökösödési háborúban nem csekély áldozatokkal és lelkesedéssel védelmezték meg, anélkül azonban, hogy Nagy Frigyes ellen tartós sikert tudtak volna elérni.

A rendi alkotmány nem volt ugyan elég erős arra, hogy az országot az idegen hatóságoktól függetlenné tegye, de arra igen, hogy a nemesi kiváltságokat, elsősorban az adómentességet megvédje. Mint mindenütt, nálunk is erre helyezték a legnagyobb súlyt a rendek. Fő- és köznemeség egyetértett abban, hogy a jobbagység viselje tovább is a növekedő állami terheket s így a nemzeti vagyon jelentékenyebb része kivonta magát azon feladatok teljesítése alól, melyek a műveltebb és fejlettebb nyugati államokban egyre jobban az egész lakosságra hárultak. A hétéves

háború (1756-1763) 260 millió forintot kitevő költségeihez a gazdaságilag emelkedőben levő Magyarország csak 7 százalékkal járult hozzá. Értethető hát az udvarnak az a törekvése, hogy ezen változtasson. Az 1764-iki országgyűlésen azonban nem ért cél. A rendek magatartásának következménye az volt, hogy az udvar pártfogásába vette az adózó elemet, a jobbágyságot, melynek robotterhei különösen a nagybirtokokon elviselhetetlenek voltak. Jogi és gazdasági helyzetüket azon kormányzati szervek ellenőrzése alá helyezte, melyek felett az uralkodó személyesen gyakorolt felügyeletet. A francia forradalom koráig az udvar a föld népében keresett ellensúlyt a nemesség önzésével szemben.

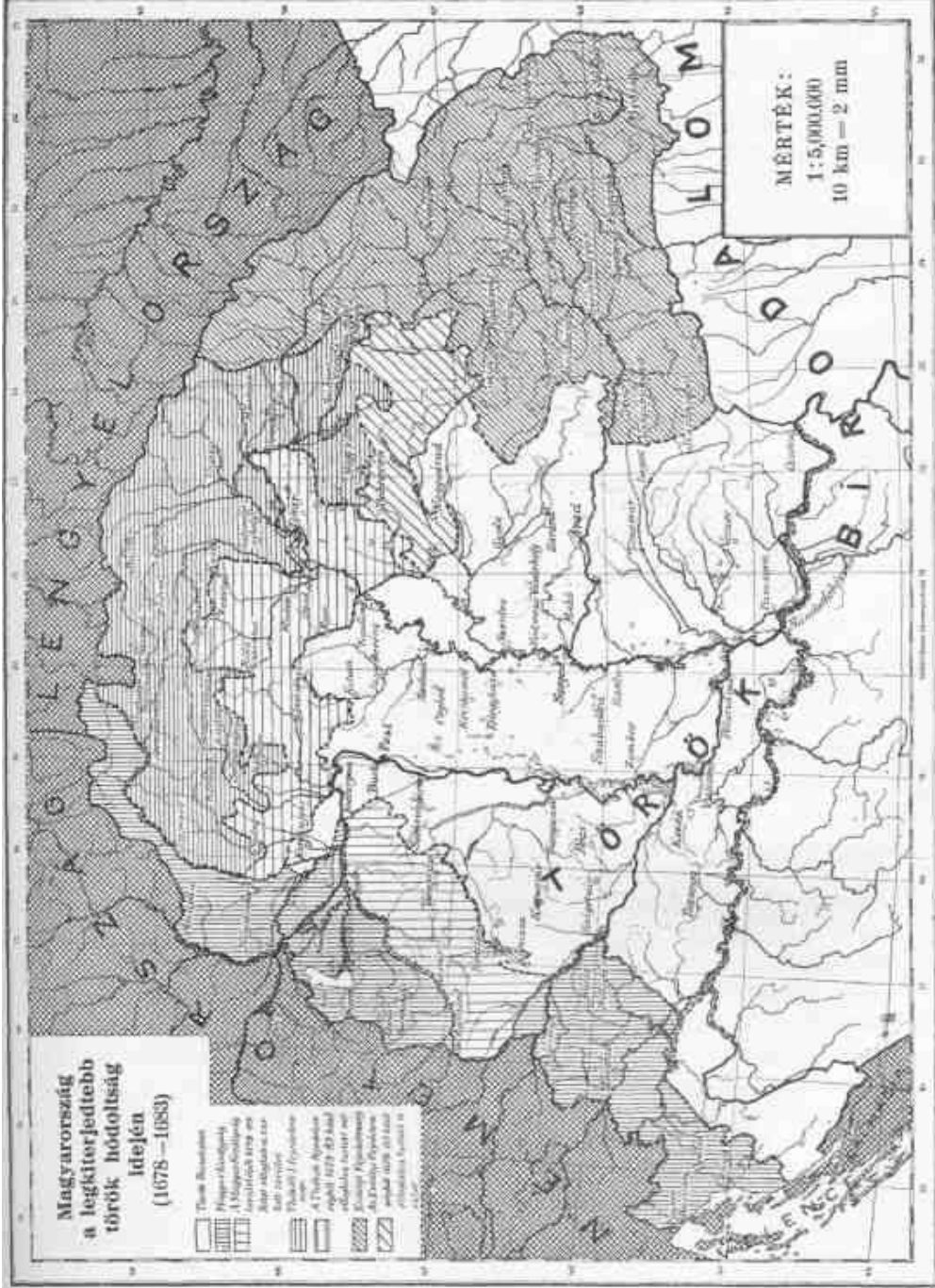
A rendi kiváltságok változatlan fentartása adta meg az alapot a bécsi kormányzások gazdasági politikájához. Ezt a politikát azt a megfontolás vezette, hogy, mivel az örökös tartományok az egységes állami költségvetés terheinek túlnyomó részét viselik, anyagi javukat mindenképpen elő kell mozdítani, még Magyarország kárával is. Az abszolutizmus gazdasági politikájában Magyarországnak ugyanaz a szerep jutott, amint a nyugati országok gyarmatainak anyaországukkal szemben. Vám- és forgalmi intézkedésekkel, melyekbe a rendeknek beleszólásuk nem volt, elérték azt, hogy az országnak Ausztriából kellett nemcsak a mindenféle eszközzel életre keltett új ipar termékeit vásárolnia, hanem a külföldi árut is csak osztrák közvetítéssel szerezhette be. A nyersanyagot pedig csak olcsón lehetett Ausztriába kivinni. A mezőgazdasági cikkek kivitelét meg az osztrák mezőgazdaság érdekében korlátozták.

Mária Terézia 1764 után ugyan országgyűlés nélkül kormányozta az országot, de a rendi alkotmány egyéb szervei és a nemzetiség ellen támadást nem intézett. Másikpént gondolkodott fia, II. József (1780-1790), aki az egységes birodalom megvalósítására irányuló tervei akadályát látta bennük. A nemesi adómentességnek a természetjog és a felvilágosodás eszméi szerint újjáépítendő államban nem lehetett helye. József, kinek a protestánsok és a görög nem egyesültek érdekében kiadott türelmi, valamint a jobbágyság szolgálatai kérdésében hozott rendeletei az egyenjogúság útját voltak hivatva egyengetni, a rendi kiváltságok fővédőszervét, a megyei önkormányzatot támadta meg. Bár az újonnan szervezett közigazgatás vezetésére jó magyarok vállalkoztak, a rendek nagy tömegében az alkotmány felfüggesztése, a német nyelv hivatalossá tétele, de főleg az országnak adókvetés céljából elrendelt felmérése a leghevesebb ellenzést váltotta ki. Először érezték a rendek nemzetiségüket is megtámadva, aminek káros következménye az volt, hogy a nemesi kiváltságokat védő elavult alkotmány most már oly színben tűnt fel, mint magyar nemzetiségünk védőbástyája. A fordulatot a II. Katalin cárnő szövetségében a török ellen indított és szerencsétlenül folyó háború hozta meg. Az osztrák uralom alatt álló Belgiumban felkelés tört ki s Magyarország is annyira for-

**Magyarország
a legkiterjedtebb
török hódoltság
idején
(1678–1083)**

	Török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság
	Magyarországi török hódoltság

MÉRTÉK:
1:5,000,000
10 km = 2 mm

rongott, hogy József halálos ágyán megtörtén, hogy legjobb szándékait félreismerték, rendeletei túlnyomó részét visszavonta. Mielőtt azonban az országgyűlést összehívhatta volna, hogy magát megkoronáztassa, meghalt.

Az 1790-91-iki országgyűlésen nagy volt ugyan az elégedetlenség a rendek közt és némelyek azzal a gondolattal is kacérkodtak, hogy a magyar trónra idegen uralkodót kell ültetni, de az okos és erélyes II. Lipótnak (1790-1792) nem volt nehéz mindent a régi kerékvágásba terelni, miután a törökkel békét kötött és a trón hatalmi állása a rendekkel szemben újra megerősödött. Egyebet nem értek el a rendek, mint hogy az ország függetlenségét újabb törvényben biztosították, melynek azonban a tényleges viszonyokra semmi hatása sem volt. A rendek túlnyomó része József reformjai és a francia forradalmi irodalom hatása alatt belátta, hogy a nemzet anyagi és szellemi életének minden ágában újíásra van szükség és bizottságokat küldött ki a reformtörvényjavaslatok kidolgozására.

Az udvar szívesen látta és elő is mozdította az ily irányú törekvéseket, míg a francia forradalom véres eseményei és Martinovics összeesküvése Ferencet, a korán elhunyt II. Lipót fiát el nem ijesztette minden újíástól. A nagy forradalom benyomásai alatt megszűnt az udvar okos reformáló politikája, helyét a konzervatív tendenciák foglalták el, melyekben egymásra találtak az uralkodó és a rendek a következő emberöltő alatt. Katonáságot és adót ellenállás nélkül szavaztak meg az országgyűlések. A függés Béctől sohasem volt oly teljes, Magyarország sohasem tűnt el annyira az osztrák császárságban, mint ebben a korszakban. Metternich kormányzásával a rendek nagyrésze jóidéig meg volt elégedve, mert kiváltságaik biztosítékát látták benne.

*

A magyar nemzet politikai, kulturális és társadalmi fejlődésben a XIX. század elején messze elmaradt a nyugati népek mögött. Míg nyugaton a rendiség megtört az abszolutizmus reformjainak és a forradalomnak a hatása alatt és a modern gazdasági fejlődés megindulása, a kezdődő kapitalizmus a társadalmat teljesen átalakította, addig nálunk a nemesség önző magatartása révén, mely azonban a nemzetiséget is védelmezte, és az örökös tartományokkal való kapcsolat miatt, megmaradtak a rendi társadalmi formák és a primitív gazdasági fejlődés.

Tud-e a magyarság változtatni ezen a helyzeten, legyőzve főleg önmagát, ez volt a XIX. század első felében a nemzet főproblémája. Hogy ez a kérdés a nemzet érdeklődésének központjába került, az elsősorban gróf Széchenyi István érdeme. Az ő agitációja, sokoldalú társadalmi és gazda-

sági tevékenysége rázta fel a rendi Magyarországot és juttatta eszébe, hogy átalakulásra van szükség, ha a magyarság vissza akarja nyerni helyét a nyugati civilizált népek közt. Működésének indító oka izzó fajszeretete volt, célja a magyar nemzetiség megmentése és kiművelése, ami alatt ő nem a nyelvi különbséget értette, hanem az egész érzelmi és értelmi összetételt. A regenerációt gazdasági téren akarta kezdeni, tudva azt, hogy a gazdasági változás a politikait is elő fogja idézni. Felfogását három főmunkájában (Hitel, Világ és Stádium) fejtette ki, figyelmeztetve a nemzetet, hogy ne mindig külső tényezőkben, hanem önmagában keresse elmaradottsága okát. Megjelölte az orvoslás módját, sürgette szakismeretek szerzését, a társadalmi erők összefogását, az igazságszolgáltatás megjavítását és végül az alkotmány korszerű átalakítását, a nemesi adómentesség eltörlését. Munkái, különösen az első, roppant nagy hatással voltak a rendek gondolkozására.

Ép oly fontos volt Széchenyi más irányú tevékenysége. Az ő áldozatkészsége indította meg a Tudományos Akadémia megalapítását (1825), szervezte a Nemzeti Kaszinót, hogy a politikai eszmecserét megkönnyítse. Rendkívül sokat tett a kettős főváros, Buda és Pest fejlesztése körül. Egyik legszebb sikere a Lánchíd építéséhez fűződik, mivel a nemesnek is kellett a hídon vámot fizetnie (1835). A Vaskapu megnyitása érdekében folyt munkássága, a Tiszaszabályozás, a lótenyésztés javát szolgáló lóversenyek szervezése stb. mutatják, mily gazdag volt közgazdasági tevékenysége.

A megyegyűléseken, ahol az 1825 óta gyakran összehívott országgyűlési követeket megválasztották, Széchenyi reformtörekvései adták meg a politikai hangulat irányát. Az országgyűléseken azonban mindinkább nyilvánvaló lett, hogy a központi kormány nem hajlandó liberális reformok elfogadására, melyek befolyását csökkentették volna. Nem annyira Metternich, mint a cseh érzelmű és magyargyűlölő Kolowrat gróf, ki előbbivel Ferenc utolsó éveiben és különösen a nem normális V. Ferdinánd (1835-1848) alatt osztozott a politikai hatalomban, – volt a magyar törekvések megakadályozója. Az országgyűlésen ugyan sok szép beszéd hangzott el, de a haladás érdekében vajmi kevés történt, különösen a főnemesség ellenkezése miatt, mely az udvarral tartott. Ily körülmények közt hamarosan a radikálisabb irány kezébe jutott a vezérszerep, melynek Kossuth Lajos volt a szószólója, különösen mikor az 1832-36. országgyűlés berekesztése után őt, mint nem engedélyezett újság kiadóját, a kormány fogságra vetette, ő tette a sajtót a reformmozgalom főszószólójává. A „Pesti Hírlapba” írt vezércikkei az ösiség megszüntetését, a jobbágyság felszabadítását, az általános adózást, a népképviselői rendszer behozatalát stb. követelték és az újítást elsősorban politikai, majd közjogi terepre terelték, amitől Széchenyi

óva intett. Míg Széchenyi a reformok megvalósításánál az arisztokráciát akarta előtérbe tolni, addig Kossuth a köznemességre épített, a politikai szenvedélyeket készült felkorbácsolni és a nagy tömegeket mozgósítani. Legérzékenyebben érintette Bécsset Kossuth agitációja a gazdasági elszakadás érdekében, a nemzeti védővámrendszer követelése. Kossuthot Széchenyi izgatás miatt megtámadta, hogy forradalomba hajtja a nemzetet, de polémiájuk folyamán kitűnt, hogy a közvélemény Kossuth mellé állott és Széchenyi népszerűsége megszűnt. Még a mérsékelt Deák Ferenc, a liberális párt nagytekintélyű vezére is Kossuth védelmére kelt.

A liberális-demokrata irányban való fejlődés nyomán egyre élesebben bontakozott ki az ellentét a magyarság és az országot lakó nem magyar nyelvű népek között. A török uralomnak ezt a súlyos örökségét még súlyosabbá tette a központi kormánynak az a politikája, mely a monarchia egységét megbontani készülő magyarsággal szemben a nem magyar nemzetiségek támogatásában keresett kárpótlást. A szerbek és románok nemzeti fejlődése már a XVIII. században megindult az egyházi autonómia védelme alatt. A XIX. század elején a pánszláv agitáció a tótokat keltette nemzeti öntudatra, kik azonban kezdettől fogva meg akarták őrizni a csehekkel szemben külön nemzeti jellegüket. Következményeiben legsúlyosabb lett a horvát kérdés, melyet az „illyr” irodalmi agitáció idézett fel, amelynek kezdettől fogva a délszlávok egyesítése volt a célja. Mikor az utolsó rendi országgyűlések a magyar nyelv érdekében hoztak törvényeket, ezek tárgyalása kapcsán jutott először éles megnyilvánulásra a horvátság nemzeti álláspontja. Megerősödéséhez a bécsi kormánykörök nem csekély mértékben járultak hozzá. E szövetség következményeit a magyar nemzet csakhamar megérezte.

Az 1848. februári forradalom híre Magyarországon sem maradhatott hatás nélkül. Az országgyűlés, hogy a radikális mozgalom ki ne ragadja kezéből a befolyást, Kossuth vezetésével rövid néhány hét alatt megalkotta azon törvényeket, melyek hivatva voltak egy csapásra modern államot csinálni Magyarországból, berendezésében a nyugati államok fokára emelni azt. V. Ferdinánd gróf Battlryány Lajos vezetése alatt felelős kormányt nevezett ki és szentesítette a törvényeket. A liberális vívmányok és a külföldi minták szerint hozott alkotmánytörvények azonban nem számoltak sem Magyarország sajátos közjogi helyzetével, mely az örökös tartományokkal volt addig szoros kapcsolatban, sem azzal, hogy az országot nem egy nemzetiség lakja. Az előbbi mulasztásból, különösen abból, hogy nem állapították meg az örökös tartományokkal fennálló viszony további módozatait, keletkezett az összeütközés. Az udvari köröknek, melyek csak a körülmények kényszerítő hatása alatt egyeztek bele az alkotmányosságba és a monarchia egységének felbontá-

sába, kapóra jött a horvátok magyarelles magatartása és a románok mozgalma, mely Erdélynek az országgyűlésen elhatározott uniójával szemben a különállás fentartását és egyéb nemzeti célok elérését kívánta. A szerbek is területi különállásra törekedtek, ők is, valamint a tótság egy része fegyvert ragadott a magyar kormány ellen. A küzdelmet Horvátország bánja, Jellacic kezdte meg, akit az udvar, mihelyt a felsőolaszországi harc téren a helyzet tisztázódott és a prágai, valamint a bécsi forradalmat elnyomták, egyre nyíltabban támogatták. Ezen mozgalmak és az udvar állásfoglalásának természetes következménye az volt, hogy a magyar kormányban és az egész országban a Kossuth vezetése alatt álló radikális elemek kerültek túlsúlyba.

Az arisztokrácia nagy részének kivételével az egész magyarság osztálykülönbség nélkül egyetértett a védelemben, amiben nagy része volt annak az önzetlen magatartásnak, melyet a nemesség a földesúri viszony eltörlésével és a közadózás kimondásával tanúsított. A Batthyány-kormány lemondása után Kossuth csaknem diktátori hatalommal szervezte a fegyveres ellenállást a bécsi reakció és a vele szövetkezett nemzetiségek ellen. Görgey Arthur hadvezéri tehetsége ideig-óráig ugyan győzelemre tudta vezetni a magyar nemzeti hadsereget, de az Európaszerte felülkerekedő reakcióval szemben a forradalmi ügynek végre is el kellett buknia. I. Miklós cár örömmel sietett az ifjú Ferenc József támogatására (1848-1916), aki lemondott nagybátyja helyén elfoglalta a trónt. A szent-szövetség újból feltámadt szolidaritásával szemben lehetetlen volt a siker. A világosi fegyverletételt (1849 aug. 13) a könyörtelen bosszúállás követte, mely elől Kossuth és a nemzeti ügy számos bajnoka csak a menekülésben, az emigrációban találhatott védekezést.

A nemzeti függetlenség rövidéletű epizódját Ferenc József modern autokráciája váltotta fel, melyet a császár az új összbirodalmi miniszterelnök, Schwarzenberg herceg, a forradalmi vezérből az önkényuralom bajnokává vedlett fiatal ügyvéd, Bach és a Metternich idejében is nagy szerepet játszó Kübeck tanácsára rendezett be, zsandárokkal és mindenre kapható hivatalnokokkal tartott fenn s amelyet utóbb maga vezetett. Az új rendszer nem a különféle nemzetek kielégítésére törekedett, hanem valamennyit egyesítette az elnyomásban. A nemzeti élet bármely megnyilvánulása lehetetlenné vált a germanizáló, mindent lenyűgöző rendőri és bürokratikus kormányzással szemben. A nemzet túlnyomó része passzív ellenállásban várta a fordulatot, melyet csak külső események hozhattak meg. Vezérének a bölcs mérsékletű Deák Ferencet tekintette, aki már a rendi országgyűlések idejében a liberális ellenzék egyik kimagasló alakja, utóbb az első kormány minisztere volt, ki azonban visszavonult a politikai élettől, mikor látta, hogy elkerülhetetlen a fegyveres összeütközés.

Már az Oroszország és a nyugati hatalmak, Anglia és Franciaország

közt lefolyt nagy mérkőzés, a krími háború megmutatta, hogy az osztrák óriás agyaglábakon áll. Hatalmi állását, melyet kíméletlenül tartott fenn Németországban és amely a magyarországgal teljesen megegyező katonai és zsandáruralmat gyakorolt Olaszország felett is, csak Oroszország támogatásának köszönhette. Ezt azonban Ferenc József politikájával eljátszotta anélkül, hogy a nyugati államokat megnyerhette volna magának. Ausztria külpolitikai izolálása megteremtette gyümölcseit már 1859-ben, a III. Napoleon és Sardinia elleni háborúban, majd 1866-ban a német hegemoniáért folyt küzdelemben, melynek eredménye az volt, hogy Ausztria kiszorult Németországból. A vereségeknek nem maradt el a következménye a belpolitikában sem. Az olaszországi kudarc Bach rendszerének bukását vonta maga után és a parlamenti élet feltámasztását, de még mindig összbirodalmi alapon. Az egybehívott magyar országgyűlés (1861) Deák vezérlete alatt nem fogadta el a dolgok ily rendezését és a külön magyar államiságot követelte. A porosz háború katasztrófája a Magyarországgal való kiegyezésre is megérlelte a viszonyokat. Hosszas tanácskozások után sikerült az uralkodót Deáknak és gróf Andrássy Gyulának meggyőzni arról, hogy Magyarország állami életét az örökös tartományoktól elválasztva kell berendezni. Az utóbbi elnöklete alatt alakult meg a felelős kormány, amivel Nagy-Magyarország történetének utolsó félszáz évét betöltő dualizmus kora kezdetét vette.

*

Az 1867. évi kiegyezés kompromisszum volt, mely a történeti fejlődést és a nemzet jogos kívánságait akarta kiegyenlíteni. A *pragmatica sancti*óból kiindulva, mely Magyarország és Ausztria között a védelem kölcsönös köteleességét állapította meg, megjelölte a kiegyezés ezen köteleesség teljesítésének módját. Az 1867: XII. törvénycikk szerint a hadügy és a külügy, valamint az ezekkel összefüggő pénzügy közös maradt. Ezeket közös minisztériumok intézték, melyek a magyar és az osztrák országgyűlés választotta bizottságoknak, a delegációknak voltak felelősek. Hogy mennyivel járult a két állam a közös költségek viseléséhez, azt időről-időre a két országgyűlés egy-egy bizottsága alapította meg, illetőleg amennyiben nem tudtak egymással megegyezni, az uralkodó. Az utóbbi jogköréhez tartozott a hadsereg vezetése, belső szervezetének megállapítása, míg az újoncok megajánlása, valamint a szolgálati idő és a védőrendszer meghatározása az országgyűlés elé került. Fennmaradt a kiegyezés után a vámközösség is, mely az abszolutizmus idejében létesült, valamint a valuta és az ezt szabályozó bank közössége, egysége. Ezen gazdasági közösségeket időközönként meg kellett újítani, mert csak a két állam meghatározott időre szóló megegyezésén alapultak.

Az államélet jelentékeny részei nem tartoztak tehát a kiegyezés után sem a nemzet és királya kizárólagos rendelkezési körébe, ami később heves összeütközésekre, politikai válságokra adott alkalmat, mikor a nemzet gazdasági emelkedése után minden téren az önállóságot iparkodott megszerezni. A kiegyezés hívei ugyan Deák nagy egyéniségének hatása alatt többségben voltak az országgyűlésen, de a nemzetet Deák műve nem elégítette ki állandóan. Ennek következménye az volt, hogy a dualizmus egész korát betöltik azok a harcok, melyeket a mindjobban erősödő ellenzék folytatott a 67-es alap ellen s amelyet a Turinban száműzetésben élő Kossuth egyre növekvő tekintélye támogatott 1894-ben bekövetkezett haláláig. Az elvi ellentét tehát, mely a kormányokat támogató Deák-, utóbb „szabadelvű” pártot a függetlenségi és 48-as párttól elválasztotta, közjogi volt, ami egészségtelen politikai életre vezetett. A kormányelnököknek feltétlenül és minden eszközzel biztosítani kellett a többséget a kiegyezés számára, ha nem akarták az országot az uralkodóval áthidalhatatlan ellentétbe sodorni.

Nem volt kisebb baj, hogy a kiegyezés a nemzetiségeket sem elégítette ki. Horvátországgal létrejött ugyan a közjogi viszony rendezése, de a horvát nemzet többre vágyott, mint a korlátozott autonómiára és csak a legnagyobb nehézségek árán lehetett az egész korszakban a közjogi viszonyt fentartani, mely nem nyugodott érzelmi alapokon. Különösen Bosznia és Hercegovina megszállása óta (1878) erősödtek meg a dualizmusra irányuló törekvések. Hasonló közjogi viszony lebegett a románok és a tótok szemei előtt is. A nemzetiségi törvény (1868) biztosította ugyan minden állampolgárnak nyelve használatát a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, valamint az iskolák alapítása és tannyelvük meghatározása is szabad volt. Az irredenta törekvések azonban nem engedték meg ezen törvény teljes végrehajtását, ámbár a nemzetiségek kultúrája és egyházi autonómiája a legnagyobb szabadsággal virágzott és egyházaik, valamint iskoláik az állam teljes anyagi támogatásában részesültek. Az Ausztriával való kapcsolat nem csekély mértékben nehezítette meg a nemzetiségi kérdés annyira szükséges megoldását, mert egyrészt fontos osztrák politikai tényezők a magyarsággal szemben a nemzetiségi mozgalmakat pártfogolták, másrészt Magyarországot a dualizmus az osztrák németiség védelmezőjévé tette meg, aminek nem maradhattak el következményei. A csehek előbb a horvátokat, utóbb a tótokat izgatták a magyarsággal szemben.

A magyarság nem ismerte fel e kérdés fontosságát, melynek Oroszország ellenséges álláspontja adott külpolitikai háttérrel. A közjogi küzdelem minden erőt elnyelt és a liberális kor közgazdasági emelkedése elfelejtette a megoldásra váró súlyos problémát.

Már Tisza Kálmán megérezte tizenöt éves kormányzása alatt (1875

-1889) a közös ügyekből eredő nehézségek súlyát. Már a véderő újjászervezése körül folyt vitában (1889) követelt az ellenzék az újoncok megajánlása fejében nemzeti vívmányokat. Ez lett azután a Tisza bukása utáni hosszú parlamenti harcok tengelye: a hatvanhetes kiegyezés kifejlesztése. Az egyházpolitikai törvények csak rövid időre egyesítették a különben ellentétes felfogású pártokat (1892-1894). Az állam normális szükségleteinek, a költségvetésnek és az újonc jutaléknak a megszavazását az ellenzék, melynek vezetését 1894-ben Kossuth Lajosnak hazatért Ferenc fia vette át, katonai vagy gazdasági téren elérendő engedményektől tette függővé. Az eredmény gyakori „ex-lex” és a hadsereg érdekeinek elhanyagolása volt akkor, mikor Európa egyre lázasabban fegyverkezett. A házszabályok a parlamentben elenyésző kisebbségnek is lehetővé tették a többség akaratának megakadályozását és az alkotmányos élet megbénítását. Báró Bánffy Dezső, Széli Kálmán, majd gróf Khuen-Héderváry Károly jobbra hivatott tehetségei ezen küzdelmekben őrlődtek meg.

Mikor azután gróf Tisza István, Kálmán fia, belátván politikai életünknek elzüllesztését> erőszakos módon szerzett érvényt a többség akaratának s ezt az eljárását a nemzettel igazoltatni akarta, a minden befolyástól mentes választáson a többség az ellenzék mellé állott (1905). Ez azonban egy lépéssel sem vitte előbbre a nemzeti vívmányok ügyét, mert Ferenc József nem engedett azon álláspontjából, hogy a hadsereg egységét, mint a monarchia egységének legfőbb biztosítékát, nem szabad megbontani, ő, mint az isteni gondviselés rendelte fejedelmek típusának egyik utolsó képviselője, az alkotmányos formák mellett is magának tartotta fenn a döntést minden fontosabb kérdésben. Legkevésbé sem engedhetett oly kérdésben, mely a kiegyezést s így a monarchia másik államához való viszonyt is érintette, amelynek megalkotói közül már csak egyedül ő volt életben. A király nem a szövetkezett ellenzék vezéreire, hanem bizalmasára, Fejérváry Géza báró tábornagra bízta a kormányalakítást, aki hosszú időn át volt magyar honvédelmi miniszter. Az országgyűlés nélkül kormányzó minisztériummal szemben az ellenzék csak adig tudott a nemzeti szenvedélyek felkorbácsolásával ellenállni, míg a kormány az általános választójog programjával fel nem lépett. Erre a koalíció, mivel a magyarság hegemoniáját féltette, átvette a kormányzást – elvei felfüggesztése után.

A függetlenségi párt 67-es kormányzása nem tarthatott sokáig. Egyes csoportok új követelésekkel bontották meg a pártegységet. Tisza Istvánnak sikerült a 67-es pártot „nemzeti munkapárt” neve alatt fel-támasztani és a parlamenti anarchiának véget vetni. Már a külpolitikai válság, mely Bosznia annexióját követte, majd a balkáni háborúk megmutatták, minő veszély fenyegeti a monarchiát s vele Magyarországot.

Az utolsó pillanatban, a világháború kitörése előtt hozták meg a véderő kifejlesztése érdekében szükséges törvényeket.

Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása (1914 június 28.) bele sodorta a monarchiát a világháborúba, melynek közvetlen megindítóját, a szerb ultimátum elküldését a döntő koronatanácsban Tisza István, a nemzet vezére ellenezte. Csak midőn meggyőzték arról, hogy a háború később még rosszabb viszonyok közt fog bekövetkezni, járult hozzá. A magyarság a világháborúban csak ezeréves állami területének megtartásáért harcolt, imperialista céljai nem voltak, hisz győzelem esetében sem várhatott területi növekedést, mert ez csak a belső bajok szaporodását jelentette volna. A vereség azonban oly megrázkódással járt, minőt Magyarországnak szomorú történeti eseményekben gazdag története sem ismert.

Miután Tisza orgyilkos golyónak esett áldozatul (1918 okt. 31.), a forradalom nem talált ellenállásra. Károlyi Mihály gróf, az ellenzék radikális részének vezetője, a szociáldemokráciára támaszkodva, kikiáltotta a köztársaságot, majd néhány havi fejvesztett kormányzás után a bolsevistáknak adta át a hatalmat. Sem a régi hadsereget szétzüllesztő Károlyi állítólagos külföldi demokrata összeköttetései, sem a bolsevizmus vörös hadserege nem tudta megakadályozni az ország szétdarabolását. A környező államok: Románia, Szerbia és az újonnan alakult Csehszlovákia aránylag csekély erőkkel nagy területeket szállt meg, sőt a magyar szovjet széteső hadseregét üldöző román hadsereg Budapestre is bevonult. A trianoni béke (1920) szentesítette a feldarabolást. Magyarország területének több mint kétharmadát, lakosságának több mint felét elvesztette. A sokat hangoztatott önrendelkezési elv teljes mellőzésével a magyarság egyharmada idegen uralom alá került, oly népek uralma alá, melyek kulturális tekintetben alatta állnak.

A nemzet jövőendő életének célját megállapítja jelenlegi helyzete és történeti múltja.

